

ואולם מדברי הרי"ף מבואר שחיוב מזונות האלמנה חל בבת אחת עם המתנה, אחר גמר מיתה — 'הלכך לא דחי חדא מיניהו לחברתה'. וצריך פירוש לדבריו, מדוע תקנת המזונות עדיפה על מתנת שכיב מרע? אלא הואיל ומזונות האלמנה מחיובי הבעל הן, ואם כן כיצד ניוזנת מנכסי יורשים, כיון שבא חיוב זה ביחד עם הירושה? — אלא על כרחך שכך תקנו חכמים מעיקרא שתהא האלמנה ניוזנית מנכסי יתומים מתנאי בית דין, ואם כן כל שכן ירושה דרבנן, אעפ"י שבאים שני הדברים יחדיו, האלמנה ניוזנית ממתנת שכיב מרע (עפ"י אבני מלואים קג סק"ד. ועיקר הדברים ברמב"ן. וע"ע בקצוה"ח רנב; אבי עזרי וזיה ת,ט).

ע"ע בספר בית ישי סא; חדושים ובאורים יט,ד; שו"ת אור לציון ח"א חו"מ ג.

(ע"ב) 'סבר רב עיליש קמיה דרבא למימר... קרי עליה: אני ה' בעתה אחישנה' — פרש רשב"ם שרבא אמר לו, יודע אני כך שמעולם לא באה תקלה על ירך בדין, כי בעת שהצדיקים נצרכים לישועה, הקב"ה ממציאה להם, ואף כאן, נודמנתי אצלך עתה מן השמים כדי שלא תיכשל בהוראה. [ובקיצור בפסקי הרי"ד: 'השם שלחני אליך בזמנו שלא תעשה מעשה, ואין לך ליבוש, כיון שלא עשית מעשה'].

ומצינו כענין זה אצל רבא עצמו כמה פעמים, שהיתה אצלו סייעתא דשמיא מיוחדת לדון דין אמת לאמיתו, כפי עומק האמת והצדק, הגם שאילו היה פוסק לפי הכללים הנגלים, לא היה הדין קולע לאמת לאמיתו, כגון במעשה ד'קניא דרבא' (בנדרים כה:). שהיה הבעל-דין כופר הכל, ומן הדין היה נשבע ונפטר, ובאמת היה חייב ממון, וגלגלו מן השמים שתצא האמת לאור. ודבר זה אינו ביד האדם אלא סייעתא למי שזוכה לכך ש'אלקים נצב בעדת א-ל'. וכן איתא בספר מי השלוח (לקוטי הש"ס, יומא): כלפי מה שאמרו 'לא אתי צורבא מרבנן דמורה אלא או מלוי או מיששכר. והאיכא יהודה, שנאמר יהודה מחקקי? אסקי שמעתא אליבא דהלכתא קאמינא' — 'היינו, חלילה לומר על יהודה שאינו מכויץ אל האמת, רק ענין ההלכה מורה על הנהגת דברי-תורה בעולם הזה, כגון 'כופר הכל' — פסק ההלכה שהוא פטור, ובמעשה ד'קניא דרבא שבאמת היה טוען שקר, אף שאליבא דהלכתא היה נפטר ע"פ דין תורה, אך לפי הנראה היה רבא משבט יהודה שהיה מריח ומרגיש שהדין אמת לאמיתו הוא, שזה הכופר בכל חייב, והיה מיצר על שדן דין אמת אבל לא לאמתו, ואיסתעי' ליה משמיא שנשבר הקניא ואסיק ליה שמעתתא אליבא דהלכתא ודן דין אמת גם לאמיתו. ולפעמים נמצא גם להפך, כי יכוון 'לאמיתו' אך לא ידון דין 'אמת' כמעשה דמבואר בגמרא בב"מ (צו) ששאלו לו רבא והא פשיעה בבעלים היא? לסוף אגלאי מילתא דהאי שעתא למיסר טעונא קא אזיל. וזה הענין נמצא בשבט יהודה שהש"י מושיע לו.

וזה פרוש הגמרא 'כל דיין שדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה — לאפוקי דין מרומה', היינו, אפילו שהדין אמת אבל לא לאמיתו או להפך, כנ"ל, אבל שאני יהודה שלעתיד יתגלה אור בן דוד ב"ב שיהיה 'מורח ודאין' ולא יהיה אצלו שום מציאות לדין מרומה'. (וכדברים הללו יש שם בח"א — פרשת שופטים. ושם באר שזה הטעם שאסור לדון אצל ערכאות עכו"ם הגם שדנים כדין תורה. וכן מבואר ענין זה אצל תלמידו הר"צ הכהן מלובלין זצ"ל בספרו פרי צדיק — ראה, ז).

וכן הביא שמצינו בכמה מקומות אצל רבא שפסק הלכה והקשו עליו ו'אכסיף, לבסוף אגלאי מילתא... שצדק במה שהורה — ע' גטין כט וב"מ פא וצו. ורבא הוא בעל המימרא דמשיח מורח ודאין — בפרק חלק).

— רבנו חננאל פרש (וקלטו הריטב"א לפירוש זה): כשתגיע לגיל ארבעים, שאז תהא מורה הוראה, יחיש לך השי"ת באותה שעה חכמה כאחד הגדולים.

ומרומז הדבר ב'בעתה' — בעת ה, כלומר, העת החמישית בהתפתחות האדם בחכמה ובתורה, כמשנת אבות: בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן י"ג למצוות, בן ט"ו לתלמוד, (בן י"ח לחופה ובן עשרים לרדוף) — אינם ענין לתורה ודעת, בן ארבעים לבינה. ופרש"י: להבין דבר מתוך דבר ולהורות כהלכה. וזהו שאמר לו שב'עת ה' — אחישנה לבינה ולחכמה שתבא בקרבך להיות מורה כיאות (בן יהודע).

ז'לא תשיימיה את, דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' — לפי הדעות שיש אונאה להקדש [וכשנתאנה ההדיוט, היה מקום לחדש שלדברי הכל יש אונאה], אין להקשות מה בכך שהקדש קונה באמירה לחוד, אבל כיון שנתאנה המוכר מדוע לא יוכל לחזור — שכיון שאין שומת המרגלית ידועה, ואף המוכר עצמו אינו יודע כלל מחירה, לכך אנו מניחים שבכל אופן גמר ומקנה, ובכגון זה אין נוהג דין אונאה גם בשאר מקח (עפ"י מנחת שלמה סו).

ובחזון איש (לקוטים כ, לדרך נו) כתב שאמנם מדין תורה בטל החילול [למאן דאמר יש ביטול מקח באונאת יתר משתות בהקדש], אבל מדרבנן אינו יכול לתבוע. או אפשר שמדובר כאן באונאת שתות שאין חזרת בהקדש (כן מובא בשיטה מקובצת ב"מ נו. בשם הרא"ש). או יש לומר (כן משמע בתוס' שם) שבנתאנה המחלל אומרים מהתורה 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' ואינו חוזר (ע"ע קובץ שעורים).

[על דברי רשב"ם שדין אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט נלמד מ'מוצא שפתיך תשמר' (וכן הוא בפירוש הרא"ש נדרים כט: וע' הר צבי כאן ושם) — ע' קהלות יעקב ע"ו ב,ב. — באור דברי אבני מלואים (א סק"ב) שאין בן נח מוזהר על 'מוצא שפתיך תשמר', אבל יש בו חיוב מדין אמירה לגבוה. — ואעפ"י שהכל נלמד ממקרא אחד, יש לחלק בין האזהרה ובין הדין שאמירה לגבוה עושה קנין, שדין זה אינו שייך לגברא וכולל גם נכרים].

'שמוה בתליסרי עליאתא דינרי. אמרי ליה שבע איכא שית ליכא...' — יש מי שהראה מכמה מקומות שמספר 'שלשה עשר' בא להורות על ריבוי, ולא דוקא הוא אלא גוזמא. ולפי זה גם מה שאמרו 'שש' ו'שבע' — לאו דוקא אלא הכוונה לומר רוב הסכום יש בידינו ולא יותר. [ולפי זה 'עמדו וכתבו' אינו לידע החשבונות של הקדש, כי הלא גוזמא בעלמא הוא] (עפ"י תורת חיים. ועתוס').

'עמדו וכתבו...' — יש אומרים שכתבו כן בפנקס חשבונותיהם. ויש אומרים שהיו כותבים ספר מן ההקדשות כדי שיהא זכר למקדישים, כי ראוי להזכיר לדורות מעשים טובים שעושים בני אדם, כדאיתא במדרש (ויקרא רבה לד) וישמע ראובן ויצ'להו מידם' (ריטב"א).

'... ואיכא דאמרי יוסף בן יועזר הכניס אחת ובנו הוציא שבע... אלא מהא ליכא למשמע מינה' — ע' באריכות בבאור דברי רשב"ם, באגרות משה או"ח ח"ה מג, ט (וע"ע בשיטמ"ק).

לא תיהוי בי עיבורי אחסנתא' (לקוטים מפוסקים אחרונים)

החתם-סופר (ח"מ קנא) כתב להוכיח מהסוגיא בכתובות (ג), שהאיסור שאסרו חכמים להעביר נכסים למי שאינו יורשו, כולל אפילו העברת מקצת מהנכסים (וכדברי הרשב"ם כאן). ואמנם כיוון בהוכחתו זאת למהר"ם מרוטנבורג (תתקצח). הביאו בשבט הלוי ח"ד רטו). אך דעת התשב"ץ (ח"ג קמז) בשם 'גאון' שבמקצת נכסים אין איסור זה (וכן משמע במאירי כאן, ועוד).

וכבר תירץ בפתחי תשובה (הו"מ רפב, א) לחלק בין נתינת צדקה ודבר מצוה המותרת במקצת נכסים, ועל כך דיבר בתשב"ץ, ובין שאר נתינות שאסור אפילו במקצת. לתירוץ זה הסכים גם בשו"ת אגרות משה (הו"מ ח"ב ג), והאריך בסברה שאין איסור בהעברת נחלה למטרת מצוה (כשאין כוונתו להעביר נחלה), על כל פנים באופן שמשאיר נכסים בעלי ערך [דבר חשוב] לקיים בהם דין ירושה. ויש מתרצים שבהעברת מקצת נכסים אין איסור מן הדין, ובזה לא נאמר במשנתנו 'אין רוח חכמים נוחה הימנו'. ורק ממידת חסידות וחומרא יש אף בזה. וכן נראה מכמה ראשונים שגרסו במשנתנו — מקור הדין — 'הכותב כל נכסיו לאחרים'... ואפשר עוד שלא גדרו כן אלא בכתיבת כתובות, שמעשים הם בכל יום, וקרוב החשש לשלילת כל זכויות הבנים (עפ"י שבט הלוי שם, ועוד. ובשם בעל העטור כתוב (ע' באו"ז): 'ומסתברא דוקא בניו, ודוקא שלא שייר להם, אבל שייר ונתן במתנה לעניים ולעשירים — זכור לטוב'). ולכן כתב שם שמן הדין מותר לאדם ליעץ ולהורות בשאלה של העברת מקצת נכסים שבאה לפניו, ואין בזה משום 'מסייע לדבר עבירה'.

עוד כתבו פוסקים (שו"ת מהר"ם שיק חו"מ מג; אגרות משה חו"מ ח"ב ג ועוד) שלא אסרו 'אפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיעה מאי זרעא נפיק מיניה', אלא מבן שאינו הגון ומזלזל קצת במצוות, או שאינו אדם מוסרי ואף מושחת במידותיו, אבל בבן אפיקורס ומחלל שבת וכדומה, שגם אינו מחנך בניו בדרך התורה והמצוה — אין צריך לחוש למיעוט שאינו מצוי, שזרעו יחזור למוטב. ומותר ואף 'רוח חכמים נוחה הימנו, וזכור לטוב' (לשון האג"מ), להעביר נחלתו לבן שומר תורה ומצוות או למטרה אחרת. ובשו"ת דובב מישרים (ח"א צו) נשאל למעשה על כך, ופלפל בכל זה [וכתב ליישב קושית בעלי התוס' (דעת זקנים, פרשת חיי שרה) על הפסוק ויתן את כל אשר לו ליצחק שבני הפילגשים היו בכלל זה, ולכן לא חש אברהם אבינו — ששמר על כל התורה, גם על תקנות החכמים שלעתיד — להעביר כל נחלתו ליצחק]. עם כל זאת הקדים וכתב: 'לדינא, אין רצוני להביע חות דעתי בזה מטעם הכמוס אתי, ובאתי אך לפלפל'.

סיכום, דעת כמה מהאחרונים שנתנית צדקה ומצוה אינה בכלל איסור חכמים של 'העברת נחלה', כל שמשאיר דבר חשוב שתקויים בו ירושה דאורייתא [באג"מ כתב, במעשה שבא לפניו והשאיר המוריש אלף דולר, שזהו ודאי סכום חשוב]. ובכלל, לא ברור אם העברת חלק מן הנכסים היא בכלל האיסור. ותלוי הדבר בשיטות הקדמונים. והסומך ליעץ ולהורות לשואלים על הסדרת ענינם בכגון דא — יש לו על מה לסמוך.

וכן להעביר נחלה מבן שאינו הולך בדרך התורה ואינו מחנך את בניו בדרכה — מותר.

זאפילו מברא בישא לברא טבא' — שאינך יודע ממי מהם יצא זרע מובהר (ראשונים עפ"י כתובות גג).

דף קלד

באורים והערות בפשט; פרפראות

'כל מתנה שאינה שאם הקדישה מקודשת אינה מתנה' — הר"ן (בנדרים מה). הסביר (עפ"י הירושלמי) פשר הלשון [שלא אמרו 'כל מתנה שאם הקדישה אינה מקודשת']: כל מתנה שאינה כלום כזו שהיא

דף קלג

ר"טו. א. האם האלמנה גובה מזונותיה מנכסים שנתנם בעלה בהיותו שכיב מרע?
ב. חולה שאמרו לו נכסיו למי, שמא לפלוני? ואמר להם: אלא למי?! — האם נוטלם הלה משום ירושה או משום מתנה? למאי נפקא מינה?

ג. האם מותר לאדם להניח את בניו ולכתוב נכסיו לאחרים? האם מותר להעביר נכסיו לאחד מבניו?

א. אף על פי שאין מוציאים מנכסים משועבדים (— שמכר הבעל, או נתנם במתנה בעודו בריא) למזון האשה והבנות, הסיק רבא שנכסים שנתנם הבעל במתנת שכיב מרע — מוציאים, שאין עדיפות למתנת שכיב מרע דרבנן מירושא דאורייתא שאלמנתו ניוזנית מנכסיו.

(א. ישנה גירסה אחרת בגמרא ולפיה פרשו גאונים שאין האלמנה גובה מזונות ממתנת שכיב מרע

[אם לא שפירש לשון ירושה למי שראוי ליורשו. עפ"י מאירי]. אבל הרי"ף דחה דעה זו.

וכן דעת הרמב"ם (אישות י"ט, ג) ושאר פוסקים.

ב. כדין מזונות האלמנה כן דין מלוה על פה, לגבות ממתנת שכיב מרע כשם שגובה מן היורשים

[ואם אפשר לגבות מהיורשים עצמם, אין גובים ממה שנתן. עפ"י רבנו יונה, ע"ש

ובריטב"א; רשב"א קלח.], שעשאוה חכמים כירושה, ועוד הירושה עדיפה ממנה. וכן הדין בין

בקרקע בין במטלטלין שנתנם במתנת שכיב מרע — בעלי חובות גובים ממקבל המתנה (עפ"י

ר"י מגאש, רמ"ה ועוד). ויש סוברים שמטלטלין שניתנו במתנת שכיב מרע, אין בעלי חובות

גובים מהם, שלא תקנו הגאונים שעבוד ממטלטלין אלא ביורשים בלבד (ריטב"א. וכתב שכן דעת

הרשב"א).

והראב"ד (אישות י"ט, ג, ומובא ברמב"ן) סובר, דוקא למזונות האשה מוציאים, כיון שתפסה מחיים

אין שעבודה פוקע, מה שאין כן במזון הבנות וכתובת בנין דכרין [והוא הדין למלוה על פה.

כן מפורש בר"ן] — אין מוציאים ממתנת שכיב מרע. והרמב"ן כתב שאין טעמו מחזור. (ע"ע

באריכות בספר אור זרוע).

ב. זה היה מעשה והורה רב הונא שאם ראוי ליורשו — נוטלם משום ירושה, וכדברי רבי יוחנן בן ברוקא

שיכול אדם להנחיל אחד מן הראויים ליורשו. ואם לאו — נוטלם משום מתנה. ונפקא מינה אם אמר אחריך

לפלוגי, שאם משום מתנה — דבריו קיימים, אבל משום ירושה — לא אמר כלום, שירושה אין לה הפסק.

עוד נפקותא בין ירושה למתנה, לענין גביית בעלי חובות; שאם נתן מתנה לאחר וגם נתן לאחד מהראויים

ליורשו, כיון שדינו כירושה, בעלי חובות גובים ממנו ולא ממקבל המתנה [שהנכסים שאצל היורש נחשבים כ'בני

חורין' לעומת נכסים שניתנו לאחר] [ע' בשו"ת הרא"ש ע"ט, ט ובחדושי הרשב"א קלח].

ג. אין לו לאדם להניח את בניו ולכתוב נכסיו לאחרים, והעושה כן אין רוח חכמים נוחה הימנו. עבר ועשה

כן — מה שעשה עשוי. רשב"ג אומר: אם לא היו בניו נוהגים כשורה — זכור לטוב. אבל לדברי תנא

קמא אף בזה אסור, וכמו שאמר שמואל לרב יהודה תלמידו: אל תשתתף בהעברת נחלה, אפילו מבן טוב

לבן רע, וכל שכן מבן לבת. [יוסי בן יעזר היה לו בן שלא היה נוהג כשורה, קם והקדיש כל כספו. לפי

לשון אחת בגמרא משמע ששבחוהו חכמים על כך, ולפי לשון אחרת משמע שהזכירו זאת לגנאי. עפ"י

רשב"ם].

- א. זו לשון הרמב"ם: '... מדת חסידות היא שלא יעיד אדם חסיד בצוואה שמעבירין בו הירושה מן הירוש אפילו מבן שאינו נוהג כשורה לאחיו חכם ונוהג כשורה'. ומשמע מדבריו שאין בדבר איסור ממש אלא מדת חסידות (ע"ע אגרות משה אה"ע ח"ד סוסי"י פז).
- ב. נחלקו הקדמונים האם בכלל איסור זה להעביר מקצת נחלה, או שמא אין הדבר אסור אלא ממדת חסידות וחומרא. ועכ"פ לצדקה ולמצוה אפשר שאף לכתחילה ראוי לעשות כן. וכל שכן שאין להימנע מליעץ ולהורות בהעברת נכסים כזו.
- ג. הורו פוסקים שאדם שבנו פקר וסר מדרך התורה ואינו מחנך בניו לתורה ומצוות — מותר לו להעביר נחלתו לבן שומר תורה או למטרה אחרת.
- ד. כתב בעל העיטור (מועתק בספר או"ז): מסתבר שלא אסרו חכמים אלא להעביר מבניו, ולא מיורשים אחרים).

דפים קלג — קלד

- טז. א. מי שבניו לא היו נוהגים כשורה, ועמד וכתב כל נכסיו לאחר. הלך הלה ונתן מאותם הנכסים לבנים — האם עשה כדין והאם מה שעשה עשוי?
- ב. מי שהיה אביו מודר ממנו הנאה. היה משיא את בנו ואמר לחברו הרי הצר וסעודה לך במתנה, ואינם לפניך אלא כדי שיבא אבא ויאכל עמנו — האם המתנה קיימת? האם מותר לאב להנות מאותה סעודה? ג. מה דינה של מתנה שמקבלה מנוע מלהקדישה ולמכרה?
- א. מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגים כשורה, עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל. מה עשה יונתן בן עוזיאל, מכר שלישי והקדיש שלישי והחזיר לבניו שלישי. וכשטען כנגדו שמאי על שעבר על דעת הנותן וממילא המתנה בטלה, אמר לו: אם אתה יכול להוציא מה שמכרתי ומה שהקדשתי, אתה יכול להוציא מה שהחזרתי, ואם לאו — אי אתה יכול להוציא מה שהחזרתי. (כלומר ממון שלי נתתי להם ולא משל הנותן. ולכך נתן להם, כדי שלא להעביר נחלה מן היורשים. ולכך מכר והקדיש תחילה, כדי להראות שמה שמחזיר לבנים — משלו הוא מחזיר).
- ב-ג. זה היה מעשה בית חורון, ואמר המקבל: אם שלי הם החצר והסעודה — הריהם מוקדשים לשמים. אמר לו הנותן: לא נתתי לך את שלי שתקדישם לשמים. ואמרו חכמים: כל מתנה שאם הקדישה אינה מוקדשת (לאו דוקא הקדש אלא הוא הדין למכור וליתן מתנה. רא"ש) — אינה מתנה.
- א. ר"י פירש, דוקא בכגון זה שלא היה יכול לעשות ממנה כלום, וניכר שלא נתנה לצרכו ולהנאתו של המקבל, אלא על מנת שיאכל אביו [או גם משום שאמר לו בפירוש 'אינה לפניך אלא כדי שיבא אבא'. ערמב"ן וריטב"א], לכך אין זו מתנה. אבל הנותן מתנה והתנה עם המקבל שלא יוכל להקדיש או למכור וליתן — הרי זו מתנה. וכן משמע בירושלמי. וכן פסקו הרמב"ן הרשב"א הר"ן והרא"ש. [בשו"ת אבני נזר (אה"ע תה) הבין בדברי הרא"ש שאם נתן בסתם וניכר מתוך הדברים שלא יהא שלו לדבר אחד — הרי זו הערמה ולא קנה כלל, ורק כשהתנה בפירוש הרי זו מתנה. והקשה על כך מדברי הפוסקים שהנותן לחברו אחרוג בסתמא — מועיל ובלבד שיהזיר. וע"ע בשו"ת הרא"ש ע"ד].
- וכן פסק הרמ"א (או"ח תרנח, ד, עפ"י הר"ן) שרשאי ליתן אחרוג במתנה על מנת שלא יקדישה, והלה יוצא בו. ובספר דרך החיים החמיר בדבר, שכל שאין ביד המקבל ליתנו לאחר — אינה